

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КОТ НАДІЯ АНДРІЇВНА

ВИХОВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ 4 - 6 РОКІВ ЗАСОБАМИ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1995

00778012 (P)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та методики дошкільного виховання
Бердянського державного педагогічного інституту ім. П. Д. Осипенко.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ ЕДУАРД СТАНІСЛАВОВИЧ.

Офіційні опоненти: - член - кореспондент АПН України,
доктор психологічних наук, професор
ТРОФІМОВ ЮРІЙ ЛЕОНІДОВИЧ.

- кандидат педагогічних наук,
КУРОК ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ.

Провідна установа - Український державний університет
фізичного виховання та спорту.

Захист дисертації відбудеться " 24 " квітня 1995р. о 15 год.
на засіданні спеціалізованої ради К 068. 18. 15 з присудження
наукового ступеня кандидата педагогічних наук у Київському
університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252 601, м. Київ, вул.
Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету
ім. Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано " 20 " березня 1995р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

О. В. Плахотнік

Актуальність дослідження. Нинішній стан суспільства, який характеризується розширенням і ускладненням завдань, що постають перед особистістю, динамічністю умов, в який їй доводиться орієнтуватися й приймати рішення, потребує високого рівня розвитку волі. Як відомо, одна з основних її функцій - свідоме регулювання практичною і пізнавальною діяльністю особистості, її поведінки, спрямованої на подолання труднощів при досягненні поставленої мети.

Проблема становлення вольової сфери особистості на початковому етапі онтогенезу завжди розглядалась дошкільною педагогікою, як одна з першорядних: від того, як будуть формуватись мотиви діяльності як складуться морально - вольові риси характеру, значною мірою залежатиме майбутнє дитини, її успіхи в навчанні, а в подальшому - і в праці.

Воля, як і всі психічні новоутворення, проявляється і формується в процесі діяльності. Керуючись цим, прояви і методика виховання вольових якостей особистості дитини сучасною наукою вивчаються в контексті різноманітних видів дитячої діяльності. Нині психолого - педагогічною наукою в основному досліджені виховні можливості ігрової і продуктивних видів діяльності, які розглядаються як необхідні умови становлення волі (Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, В.К.Котирло, Е.А.Лиштованна, З.В.Мануйленко, Я.З.Неверович, Н.О.Циркун та ін.).

Однак у дошкільній педагогіці відчутний брак наукових розвідок, де б заняття дітей фізичними вправами розглядалися як ефективний засіб впливу на їх морально - вольову сферу.

Вчені - педагоги в дослідженнях останніх років (О.Г.Аракелян, О.М. Вавілова, Е.С.Вільчковський, Л.В.Карманова, Т.І.Осокіна та ін.) ставили, здебільшого, перед собою завдання підвищити методичний рівень комплексу організаційних форм

фізичного виховання, які складають основу рухового режиму дітей у дошкільному закладі. Тому в працях цих учених відсутні науково обгрунтовані методичні рекомендації щодо раціонального використання засобів фізичної культури, які стимулюють активність дітей з метою виховання вольових якостей.

У жодній з діючих в Україні альтернативних програм виховання й навчання в дитячому садку завдання виховання вольової сфери у дошкільників в процесі оволодіння фізичною культурою не знаходять достатнього висвітлення. В результаті дошкільні працівники не мають повної уяви про зміст, методи і прийоми виховання в дітей вольових якостей засобами фізичної культури, що значно знижує педагогічний ефект фізичного виховання в дошкільних закладах.

Цим зумовлені потреби глибокого вивчення проблеми формування волі дитини під час виконання фізичних вправ. Дослідження цього питання, а також розробка науково обгрунтованих рекомендацій сприятимуть, на наш погляд, оптимізації педагогічного процесу в дитячому садку і підвищенню якості підготовки дітей до навчання в школі.

Об'єкт дослідження: навчально - виховний процес дошкільного закладу, що забезпечує виховання особистості дитини.

Предмет дослідження: педагогічні шляхи виховання вольових якостей у дітей віком 4-6 років засобами фізичної культури.

Мета дослідження: теоретично обгрунтувати й експериментально - апробувати методику виховання вольових якостей у дітей віком 4-6 років засобами фізичної культури.

Гіпотеза дослідження. Ефективність формування вольової поведінки у дошкільників засобами фізичної культури зростає, якщо:

- конкретизувати завдання виховання вольових якостей із урахуванням вікових психологічних особливостей і рівня фізичної підготовленості дітей;

- вносити у зміст занять і рухливих ігор комплекси рухових завдань, спрямованих на активне подолання труднощів і перешкод, що виникають;

- застосовувати метод вправи як провідний, а також прийоми, які стимулюють прояви певних вольових якостей у процесі виконання дітьми рухових дій.

Передбачається, що більш високий рівень розвитку вольових якостей позитивно впливатиме на формування рухової підготовленості дитини.

Завдання дослідження:

1. Вивчити особливості прояву вольових якостей та рівні їх розвитку у дітей віком 4-6 років в умовах рухової діяльності.

2. Розробити серії рухових завдань, які складаються з комплексу фізичних вправ різної спрямованості й ступеня складності, а також систематизувати рухливі ігри та доповнити їх варіантами ускладнень з метою використання в процесі виховання у дошкільників вольових якостей.

3. Виявити найбільш ефективні шляхи виховання у дітей віком 4-6 років вольових якостей під час виконання фізичних вправ на заняттях з фізичної культури та на прогулянках.

4. Дослідити взаємозв'язок між розвитком вольових якостей та рівнем фізичної підготовленості дітей.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження; цілеспрямовані спостереження за проявом вольових якостей у дітей під час фізкультурних занять та рухливих ігор; бесіди; анкетування; педагогічний експеримент; кількісний та якісний аналіз експериментальних даних. Ці методи взаємодоповнювали одне одного, що сприяло комплексному розглядові предмета дослідження.

Методологічними засадами дослідження є філософські положення про природу волі, її особливості та значення в

діяльності людини, детермінованість вольових дій особистості, вплив умов діяльності людини на формування її вольової сфери. Методологічними орієнтирами служать ідеї національного духовного відродження українського народу, втілення яких неможливе без виховання у громадян суспільства комплексу вольових якостей, оскільки вони забезпечують саморегулювання поведінки особистості.

У пошуках теоретичних засад дослідження нами вивчалися праці, присвячені загальним проблемам педагогіки та психології (А.М.Алексик, Л.С.Виготський, Т.А.Ільїна, К.М.Корнілов, Г.С.Кос - тюк, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, В.І.Селіванов, Д.Б.Ельконін, та ін.); проблемам дитячої психології і дошкільної педагогіки (Л.В.Артемова, Л.І.Божович, Р.С.Буре, В.В.Давидов, О.В.Запорожець, В.К.Котирло, С.Є.Кулачківська та ін.); проблемам психології спорту і основ спортивного тренування (А.Ц.Пуні, П.А.Рудик, М.Й.Станкін, Є.П.Щербаков та ін.), а також аналізувались наукові розробки з питань виховання вольової сфери дошкільників в умовах рухової діяльності (Е.А.Александрян, О.О.Сагайдачна, С.І.Хусанходжаєва та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що відібрано і адаптовано відповідно з психофізичними можливостями дошкільників відомі в теорії і практиці фізичної культури і спорту методики вивчення вольових якостей; конкретизовані завдання виховання вольових якостей у дітей віком 4-6 років із урахуванням специфіки їх прояву в процесі занять фізичними вправами; визначені рівні розвитку вольових якостей і встановлено їх зв'язок з фізичною підготовленістю дошкільників.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що науково обгрунтовано можливість ефективного виховання вольових якостей у дітей 4-6 років засобами фізичної культури; відібрано і адаптовано відповідно з психофізичними можливостями дошкільників відомі в теорії і практиці фізичної культури і спорту методики

вивчення вольових якостей; розроблено критерії відбору основних рухів і рухливих ігор, що можуть використовуватися в процесі вольового виховання дітей; конкретизовано завдання виховання вольової сфери у дітей середнього і старшого дошкільного віку в умовах організованої рухової діяльності; встановлено взаємозв'язок між розвитком вольових якостей дитини і рівнем її фізичної підготовленості.

Практична значущість зумовлена широкою сферою можливого впровадження результатів дослідження. Розроблені комплекси рухових завдань та варіанти рухливих ігор можуть бути використані в практиці роботи дошкільних закладів, а методичні рекомендації щодо їх проведення – на курсах підвищення кваліфікації працівників дошкільного профілю. Зміст дослідження може бути основою спецкурсу для студентів дошкільного факультету вузу та учнів педагогічного училища.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю його основних положень, якісним та кількісним статистичним аналізом фактів, визначенням репрезентативної добірки експериментальних даних.

Апробація дослідження. Матеріали дисертації використано в доповідях на Всесоюзному семінарі (Ульяновськ, 1991р.) та республіканських (Запоріжжя, 1990 р., Миколаїв, 1993 р.) семінарах – нарадах із проблем фізичного виховання дошкільників, обговорювались на підсумкових наукових конференціях викладачів Бердянського педінституту, обласних і міських семінарах дошкільних працівників Запорізької області, були включені у зміст лекцій з курсу методики фізичного виховання дошкільників для студентів БДПІ та учнів Запорізького і Дніпропетровського педагогічних училищ.

Розроблена методика виховання вольових якостей засобами фізичної культури пройшла апробацію в дошкільних закладах

м.Бердянська (N 33, 34, 36), м.Запоріжжя (N 165, 270, 289), м.Дніпропетровська (N 63, 280, 302).

Основні положення дослідження викладені в шести публікаціях.

База дослідження - дошкільні заклади N 11, 33, 36, 39 м.Бердянська Запорізької області. У педагогічному експерименті взяло участь 239 дітей середнього та старшого дошкільного віку.

На захист виносяться:

- методики визначення рівня розвитку вольових якостей у дошкільників у процесі виконання рухових дій;
- комплекси фізичних вправ, спрямовані на формування вольових рис характеру в дітей 4-6 років у процесі занять фізичною культурою;
- систематизовані з урахуванням специфічної ролі в руховому розвитку дошкільників варіанти рухливих ігор, які стимулюють прояв та виховання вольових якостей в умовах організованої рухової діяльності на прогулянках;
- науково обгрунтований зв'язок між розвитком вольових якостей і рівнем фізичної підготовленості дітей дошкільного віку.

Структура і основний зміст роботи.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, додатку. У тексті подано 30 таблиць, 19 діаграм. У списку використаної літератури - 218 назв.

У вступі обгрунтовується актуальність проблеми, визначаються предмет, об'єкт, мета, гіпотеза, завдання дослідження; окреслюються методи експериментальної роботи, її наукова та практична значущість, новизна, формулюються положення, які виносяться на захист, обгрунтовується вірогідність результатів і висновків дослідження.

У першому розділі - "Виховання вольових якостей у дітей дошкільного віку як психолого - педагогічна проблема" -

з'ясовується суть волі як психологічного феномена, характеризуються її конкретні прояви - вольові якості, викладаються основні положення теорії дитячої волі. Велику увагу приділено аналізу особливостей прояву і виховання вольових якостей в умовах рухової діяльності.

Воля за визначенням вітчизняної психологічної науки - відображальна функція мозку, яка проявляється в свідомому регулюванні людиною своєї поведінки і діяльності в напрямку поставлених цілей та навмисному подоланні зовнішніх і внутрішніх перешкод при здійсненні цілеспрямованих дій і вчинків (Б.Г.Ананьев, Л.С.Виготський, М.К.Корнілов, С.Л.Рубінштейн, В.І.Селіванов та ін.). Вона не є природженою, а розвивається під впливом соціальних умов у різноманітних видах діяльності.

Воля виявляється в діяльності завжди конкретно, у вигляді певних вольових якостей (М.Ф.Добринін, В.К.Калін, В.І.Селіванов, Б.М.Теплов та ін.). Психологічна наука визначає велику кількість вольових якостей, які проявляються у вольовій діяльності особистості. Однак у психології спорту на основі досліджень А.Ц.Пуні, П.А.Рудика, Є.П.Щербакова та ін. утвердився поділ якостей на загальні, що мають місце в усіх видах спорту, і основні, які обумовлюють результативність спортивної діяльності і занять фізичною культурою. До останніх належать цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, сміливість, дисциплінованість, витримка, самостійність, ініціатива.

Вольові якості мають трьохкомпонентну структуру (інтелектуальний, емоційний, виконавчий компоненти) і визначену специфіку прояву: тільки при наявності труднощів, які виникають у процесі досягнення мети в різноманітних видах діяльності (А.Ц.Пуні, П.А.Рудик, І.М.Сєченов, Б.М.Теплов, Т.І.Шульга та ін.).

Рухова діяльність характеризується багатьма психологами як

одна з найбільш сприятливих для становлення і розвитку вольової сфери. Рухові дії, що регулюються свідомо, є найважливішою передумовою становлення довільної поведінки (О.В.Запорожець, В.К.Котирло, З.В.Мануйленко, Я.З.Неверович та ін.). Доцільна організація педагогами рухової діяльності в ранньому дитинстві дозволить пришвидчити й спрямувати процес формування волі в дошкільному віці.

Саме дошкільний вік визначається багатьма дослідниками (Л.І.Божович, Т.В.Єндовицька, О.В.Запорожець, В.К.Котирло, С.Є.Кулачківська, О.В.Суровцева та ін.) як сензитивний період у становленні волі, а виховання вольових якостей є одним з найважливіших загальнопедагогічних завдань, яке має вирішуватися в процесі організації всіх видів діяльності (гра, навчання, праця, фізична культура) в дошкільному закладі.

Питання виховання вольової сфери засобами фізичної культури і спорту розглядалися в різний час в працях П.Ф.Лесгафта, В.В.Гориневського, А.Ц.Пуні, П.А.Рудика, В.В.Білоусової, М.Й.Станкіна та ін. Огляд літератури з даної проблеми свідчить, що в галузі спортивних тренувань, а також в теорії і практиці фізичної культури розроблені і втілені цінні рекомендації з методики вольової підготовки спортсменів і школярів.

Однак проблема виховання в дітей дошкільного віку вольових якостей в умовах рухової діяльності в теорії і методиці фізичного виховання вивчена недостатньо. У небагатьох дослідженнях (Е.А.Александрян, С.І.Хусанходжаєва, Ле Ван Сем, О.О.Сагайдачна) аналізувався прояв окремих вольових якостей (цілеспрямованість, наполегливість, організованість, рішучість) у дітей 6-7 років під час виконання певних видів фізичних вправ і визначались шляхи їх розвитку.

У ряді педагогічних досліджень (Л.В.Артемова, Т.С.Блощицина,

Г.М.Касаткіна, Г.В.Шалигіна, В.М.Шебеко та ін.) вивчення впливу цілеспрямованого використання різноманітних фізичних вправ на виховання позитивних якостей волі є одним з часткових завдань. Реальний стан розробки даної проблеми спричинив недостатнє наукове обґрунтування рекомендацій з методики виховання у дошкільників вольових якостей в умовах рухової діяльності, чим і зумовлене продовження досліджень у цій ділянці.

У другому розділі - "Характеристика проявів вольових якостей у дітей віком 4-6 років в умовах рухової діяльності" - описана організація і методика констатуючого експерименту, подана характеристика вихідних рівнів розвитку у дошкільників вольових якостей в умовах рухової діяльності.

З метою встановлення рівня розвитку у дітей вольових якостей використовувались доступні і достатньо апробовані в практиці фізичної культури і спорту методики їх вивчення, з допомогою яких вдалося в природних умовах рухової діяльності визначити не лише зовнішні прояви якостей, а й психологічні компоненти їх структури. Основу цих методик складають фізичні вправи, які подано у формі контрольних рухових завдань (тестів). Вони адаптувалися з урахуванням вікових психофізичних можливостей дітей дошкільного віку.

Відбір методик та їх адаптування здійснювалось з урахуванням ряду факторів, визначених всіма дослідниками, котрі займалися вивченням проблеми виховання волі засобами фізичної культури (Г.О.Калашников, І.П.Курцов, Ю.П.Мальцев, В.Л.Марищук, П.А.Рудик, Б.М.Смирнов, Є.П.Щербаков та ін.).

До них належать: необхідність повторного докладання зусиль в умовах наростаючої втоми; наявність реальної і умовної небезпеки; необхідність свідомо стримуватись, гальмувати імпульси, які заважають досягненню мети; вирішення проблемних ситуацій, що вини-

кають у процесі рухової діяльності. Виконання контрольних вправ, які відібрано з урахуванням цих факторів, потребує відповідно, проявів таких вольових якостей: цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, сміливість, витримка, самостійність, ініціатива.

Рівень розвитку цілеспрямованості й наполегливості вивчався на основі максимального результату виконання фізичної вправи - присідання з набивним м'ячем у витягнутих руках. Додатковий контроль здійснювався за допомогою вимірювання динаміки частоти серцевих скорочень / Δ ЧСС/ і спостереження за зовнішніми проявами волі (міміка, скутість рухів, колір обличчя, тремор, мовленнєві реакції та ін.).

Рівень розвитку рішучості й сміливості визначався проміжком часу з моменту команди експериментатора до початку руху і якістю виконання рухових дій в "ризиковій" ситуації (стрибок з однієї піднятої опори на іншу, стрибок спиною вперед через планку). Додатковими критеріями виступали Δ ЧСС і різниця між оцінками в балах за виконання вправ при полегшених і утруднених умовах.

Рівень розвитку витримки визначався довготою затримки рухів у грі "Замри". Дисциплінованість вивчалась на основі спостережень за поведінкою дітей під час рухової діяльності. Фіксувались: точність і швидкість реакцій дитини на вказівки і команди вихователя, свідоме підкорення визначеним правилам поведінки в іграх, змаганнях.

Рівень розвитку самостійності та ініціативи визначався за шкалою оцінок, виставлених експериментатором за демонстрацію дитиною двох нових рухів у грі "Рівним колом".

Були дібрані також методики, що дозволяли вивчити прояви структурних компонентів вольових якостей. Висновки про розвиток моторного компонента робилися на основі оцінки довготривалості вольового зусилля при затримці максимальної сили ("Динамометрія").

Модифікована методика "Задача, яка не розв'язується", коли діти не могли скласти з кубиків картинку, виявляла в них розвиток інтелектуального і мотиваційного компонентів. Показниками цих компонентів були: час складання картинки, пояснення причин відмови і особливості поведінки досліджуваних.

Для визначення рівня розвитку рухової функції дошкільників у ході констатуючого експерименту використовувались методики, широко відомі й достатньо апробовані в теорії і методиці фізичного виховання дітей, а також у практичній роботі дошкільних закладів: біг 10 метрів з ходу; метання вдаль мішечка з піском (200 г) сильнішою рукою; стрибок у довжину з місця і з розбігу; стрибок у висоту. Це дозволяло вивчити взаємозв'язок між рівнем розвитку вольових якостей і фізичною підготовленістю дітей.

Узагальнений аналіз результатів виконання дітьми всіх контрольних рухових завдань показав відсутність статистично значущих відмінностей у показниках вольових якостей як між різними віковими групами, так і між хлопчиками та дівчатками одного віку. Наприклад, середній час виконання присідань з набивним м'ячем у витягнутих руках у хлопчиків 4-5 років дорівнює $1'32'' \pm 0'13''$. За цей час ними зроблено в середньому 41 ± 8 присідань. У хлопчиків 5-6 років ці показники дещо вищі, відповідно: $1'66'' \pm 0'21''$ і 50 ± 9 присідань / $t = 1,37$; $P > 0,1$. Незначними є відмінності при виконанні цієї вправи у дівчаток 4-5 і 5-6 років / $t=0,76$; $P > 0,2$.

Аналіз Δ ЧСС виявив також статистично незначну різницю у всіх віково - статевих групах. Так при стрибках з однієї піднятої опори на другу показники Δ ЧСС у хлопчиків склали: $t= 0,89$; $P > 0,2$. Вони майже ідентичні показникам дівчаток: $t = 1,04$; $P > 0,1$.

Аналогічні дані, що засвідчують статистично незначні відмінності в показниках вольових якостей, одержані з усіх видів тестових перевірок.

Однак детальніший аналіз віково - статевих і індивідуальних розбіжностей проявів вольових якостей дозволив зафіксувати ряд особливостей:

- незначне підвищення показників у дітей старшого дошкільного віку в порівнянні із середнім;

- деяке коливання показників хлопчиків порівняно з дівчатками, причому воно помітне як у бік збільшення, так і у бік зменшення. В тих контрольних завданнях, де треба було проявити витривалість, швидкісно - силові якості, вищі показники мали хлопчики, а в тих завданнях, де була необхідна точність рухів, зібраність, творче вирішення проблемної ситуації, що виникає в умовах рухової діяльності, вищі показники були у дівчаток;

- коливання проявів вольових якостей конкретною дитиною відносно середнього рівня результатів виконання кожної контрольної вправи. Тільки 18% дітей можна зарахувати за всіма показниками до конкретного рівня розвитку. Показники більш 80% досліджуваних були розкиданими.

Повний облік вікових, статевих та індивідуальних показників усіх контрольних завдань дозволив виявити ступінь прояву в кожній дитині вольових якостей і зарахувати її до конкретної групи за рівнем розвитку. З 239 обстежених дітей 37 (15,2%) мають високий, 121 (50,6%) середній і 81 (31,7%) низький рівень розвитку вольових якостей.

Результати проведення тестових перевірок дозволяють встановити відносну тотожність вихідних рівнів розвитку вольових проявів у дітей 4-6 років і дати їм характеристику.

Діти з високим рівнем розвитку вольових якостей при виконанні контрольних завдань показали максимальну кількість його повторів. Їх характеризує інтерес до виконання дій, прагнення до поліпшення показаних результатів. Відволікань під час виконання

завдань майже не спостерігалось. Діти зосереджені. Проміжок часу переключення від активних дій до статичного положення в складній руховій ситуації мінімальний. Всі дії у ході обстеження виконувались відповідно до команд експериментатора.

Техніка і темп виконання рухів у ситуаціях "ризик", що виникали, залишались без змін. Вегетативні реакції виражені нечітко: пульс і дихання не змінені, тремор відсутній.

Діти, зараховані до середнього рівня розвитку вольових якостей, відзначались нестійкими кількісними показниками контрольних рухових завдань. Багато з них згоджувались поліпшити результат виконаного завдання, хоча ініціативи в цьому самі не проявляли. Відмічались часті відволікання дітей під час виконання рухових тестів, вони розмовляли з експериментатором і самі з собою.

Реакція на зміну рухової ситуації сповільнена. Дітям властива посилена моторна імпульсивність, яку вони важко регулюють. Тому команди експериментатора часто залишались поза їх увагою.

При виникненні труднощів дошкільники, як правило, відчували психічне напруження, що виражалось в міміці, в прояві додаткових вимушених рухів і впливало на техніку й темп виконання деяких контрольних завдань. Відмічалось прискорене чи сповільнене дихання і пульс, дещо посилене потовиділення і тремор, які також підтверджували наявність психічної напруги в ситуації "ризик".

Діти легко погоджувались на проведення різних видів обстеження, але засвоєні нові рухи в самостійну діяльність не включали.

Діти з низьким рівнем розвитку вольових якостей характеризуються мінімальними кількісними показниками контрольних вправ, відсутністю інтересу до їх виконання і навіть у визначених ситуаціях (вправи, що потребують проявів рішучості і сміливості).

відмовою від участі в обстеженні. Спонування експериментатора до поліпшення попередніх результатів залишаються без уваги.

Реакція на зміну рухової ситуації неадекватна. Діти важко підкорялися командам. У складних ситуаціях вони швидко втрачали впевненість у собі, були скуті, неуважні, що відобразалось на якості рухів. Їх пульс або трохи збільшувався через невисоке фізичне навантаження (низький темп виконання, невелика тривалість), або навпаки різко підвищувався ще до безпосередньої участі в завданні, якщо воно містило в собі елемент "ризик". Прагнення взяти участь в обстеженні було відсутнім.

Результати констатуючого експерименту дали змогу також виділити рівні фізичної підготовленості дітей. За кількісним складом вони аналогічні рівням розвитку якостей волі: до високого відносяться 18%, до середнього - 59,5%, до низького - 22,2% дітей.

Порівняння показників розвитку вольових якостей і фізичної підготовленості дало можливість зафіксувати залежність, що є між ними: діти з високим рівнем розвитку вольових якостей показали високі результати при виконанні основних рухів, чітко виражене прагнення до поліпшення показників.

Експериментальні дані підтвердили необхідність здійснення спеціального педагогічного впливу з метою виховання в дошкільників вольових якостей засобами фізичної культури в умовах рухової діяльності.

В третьому розділі - "Виховання вольових якостей у дітей віком 4-6 років з використанням засобів фізичної культури" - подано експериментальну методику виховання у дошкільників цілеспрямованості, наполегливості, рішучості, сміливості, витримки, дисциплінованості, самостійності, ініціативи.

Як основний засіб виховання використовувались фізичні вправи різного змісту і ступеня складності, які включались у

фізкультурні заняття і широко використовувались у процесі організованої рухової діяльності дітей на прогулянках.

Відбір і перспективний розподіл вправ для експериментального навчання здійснювався за такими педагогічними критеріями:

1) врахування закономірностей становлення рухової навички. Слід відбирати уже засвоєні рухові дії, оскільки їх автоматизм дає змогу зосередити свідомість на конкретній меті, яку поставлено перед дитиною;

2) врахування ступеня складності техніки вправ і змісту тих ускладнень, які вносяться на етапі удосконалення вправ (ускладнення, що потребують додаткових зусиль з метою подолання втоми, спрямовані на досягнення граничного результату і подолання емоційних станів, які негативно впливають на працездатність, пов'язані із труднощами і перешкодами, що виникають раптово). Наявність ускладнень є необхідною умовою стимулювання більш інтенсивних вольових зусиль;

3) врахування сензитивних періодів розвитку якостей, вияв яких завжди збігається з необхідністю проявів вольових якостей;

4) врахування основних і супровідних завдань виховання волі, що впливають з правил і змісту рухливих ігор.

Фізичні вправи, відібрані з програми для дошкільних закладів, разом з варіантами ускладнень об'єднувались у серії завдань, які були спрямовані на виховання певних вольових якостей.

Дослідна виховна робота проводилась у двох вікових групах: середній і старшій. Тому нами були уточнені завдання виховання волі відповідно до віку. В групі дітей віком 4-5 років вирішувались такі завдання: навчити зосереджувати вольові зусилля для досягнення поставленої мети; формувати здатність стримувати рухову імпульсивність, долати деякі негативні почуття (нерішучість, невпевненість, страх); виконувати рухові завдання

своєчасно, по сигналу; свідомо підкорялись правилам поведінки під час виконання вправ і рухливих ігор.

У старшому дошкільному віці ці завдання ускладнювались. Діти повинні довгий час зосереджувати зусилля на досягненні результатів, свідомо намагались їх вдосконалювати; проявляли терпіння і витривалість при виконанні вправ; стримувати не тільки негативні, а й позитивні емоції; виконувати складні, ризиковані вправи без вагань, зберігаючи якість рухів; вміти організовано вести себе під час спільних дій, підкоряючись певним правилам поведінки за власною ініціативою.

Перш ніж залучити дітей до системи рухових завдань, що формують їх волю, проводилась певна робота (індивідуальні та групові бесіди, розгляд ілюстрацій, читання художньої літератури, перегляд телепередач і т.д.), яка сприяла вихованню інтересу до занять фізичними вправами. Наявність його ми розглядали як передумову вольових проявів у дошкільнят.

Експериментальні заняття проводились за структурою, що закріпилась у методиці фізичного виховання, протягом року двічі на тиждень, рухливі ігри та їх варіанти планувались щодня.

Провідним методом виховання вольових якостей був метод вправ, суть якого полягає в багаторазовому повторенні рухових дій, що дозволяє закріпити і вдосконалити епізодичні прояви вольових зусиль. Метод вправ доповнювався і конкретизувався комплексом прийомів, які створювали додаткові труднощі в процесі виконання рухових завдань (регламентація рухів у просторі й часі, зорові і звукові орієнтири, варіювання зовнішнього силового навантаження, змагання, пошукові ситуації та ін.), а також стимулювали дітей до їх подолання (показ, пояснення, часткова регламентація відомих вправ, страхування, допомога, приклад товаришів і т.д.).

Комбінування даних прийомів сприяло урізноманітненню щодо

застосування розроблених серій рухових завдань, які вносились в усі структурні частини фізкультурного заняття. Зміст серій посилював вплив на прояв і виховання цілого комплексу вольових якостей.

Вихованню цілеспрямованості і наполегливості сприяло збільшення дозування вправ; включення в їх виконання додаткових рухових дій і приладів, що посилюють навантаження на певну групу м'язів; варіативність способів (в парах, по трое, підгрупами) і умов виконання (безперервний і інтервальний режим, зменшена і збільшена площа опору); різні способи організації дітей (змінний, поточний, груповий, кругового тренування).

З метою виховання витримки використовувалась швидка зміна положень тіла і напрямів руху, темпу і ритму; раптове припинення руху з регламентацією в часі і в просторі; створювались умови, що потребують підвищеної відповідальності за якість виконаних вправ (показ для ровесників, малюків, батьків).

Рішучість і сміливість виховувались у спеціально створених "ситуаціях ризику". З цією метою використовувались вправи, які містять певну небезпеку, з раптово виникаючими труднощами і перешкодами, спрямовані на досягнення граничного результату.

Виховання самостійності та ініціативи здійснювалось у процесі включення в рухову діяльність творчих завдань, що потребують створення нових варіантів рухів або вибору нетрадиційного способу дій, а також при виконанні фізичних вправ у формі змагань чи гри.

При організації і проведенні рухливих ігор керівництво з боку педагога було спрямоване як на формування свідомого ставлення до правил, так і на створення умов, що потребують від дитини регулювання своєї поведінки. З цією метою використовувались такі прийоми: звуковий і зоровий сигнали, як попередження про порушення

правил; варіативність умов проведення гри; створення ситуацій, що потребують проявів певних вольових якостей (затримка сигналу початку дії, раптове припинення рухів, введення додаткових основних рухів і нових ролей, збільшення часу дії поруч з ведучим і т.д.); чітка регламентація гри (початок і кінець гри за певним сигналом і в певному місці); додаткові зорові орієнтири в графічній розмітці місця гри; приклад; заохочення та ін.

У процесі експериментальної роботи завдання, методи і прийоми навчання і виховання, зміст і ступінь складності завдань, а також спосіб організації дітей під час їх виконання диференціювався з урахуванням виявлених на етапі констатації рівнів вольового розвитку.

З метою визначення ефективності запропонованої методики виховання вольових якостей засобами фізичної культури на завершальному етапі дослідної роботи були проведені контрольні зрізи, що є аналогічними констатуєчому експерименту. Їх результати приведено в таблиці № 1.

Таблиця 1

**РІВНІ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ ВІКОМ
4-6 РОКІВ ДО І ПІСЛЯ ДОСЛІДНО - ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ (в %)**

Етапи роботи		До експерименту			Після експерименту		
Вік	Групи	Р І В Н І					
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
4-5 р.	ЕГ	15,7	48,6	35,7	44,3	45,7	10,0
	КГ	15,4	50,8	33,8	24,7	53,8	21,5
5-6 р.	ЕГ	14,6	51,2	34,1	48,8	43,9	7,3
	КГ	13,9	52,8	33,3	22,2	58,3	19,4

Аналіз отриманих даних констатуєчого і контрольного зрізів

засвідчує позитивні зміни в рівнях розвитку вольових якостей дітей експериментальних груп (ЕГ) у порівнянні з контрольними (КГ).

Дані, відображені в таблиці N 1, свідчать, що кількість дітей, зарахованих до високого рівня розвитку, збільшилась в середньому дошкільному віці на 28,6% (в 2,8 рази), тоді як в КГ це збільшення становило 9,2%, що в 3 рази менше, ніж в ЕГ. Більш ніж в 3 рази зменшилась в ЕГ кількість дітей з низьким рівнем розвитку. В КГ це зменшення становить лише 12,3% (в 1,7 рази).

Кількість дітей середнього рівня розвитку в ЕГ зменшилась на 2,9%. В КГ спостерігається протилежний ефект - збільшення кількості досліджуваних (на 3,1%).

Ще більш значний приріст зафіксовано у старшому дошкільному віці. Склад групи з високим рівнем розвитку в ЕГ збільшився на 34,2% (в 3,3 рази). В КГ це збільшення дорівнює 3,8%, що в 4 рази менше, ніж в ЕГ. Кількість дітей з низьким рівнем розвитку в ЕГ зменшилась в 4,7 рази, а в КГ - в 1,7. Відбулися зміни і в кількісному складі підгруп з низьким рівнем розвитку (в ЕГ він зменшився на 7,3%, а в КГ - збільшився на 5,5%).

Аналіз показників засвідчує те, що розвиток вольових якостей у дітей ЕГ під кінець дослідно - виховної роботи відповідає, в основному, високому і достатньому рівню. Дошкільники могли тривалий час зосереджено виконувати як складні, так і прості, але однотипові рухові дії, намагались поліпшити показники результатів, легко переключались з одного виду рухів на інший, а також переходили від активних рухів до статичного положення. "Ситуації ризику" не впливали вагомо на якість виконуваних вправ. Діти діяли самостійно, ініціативно, контролюючи і оцінюючи себе.

Проведення експерименту передбачало встановити залежність між рівнем розвитку вольових якостей і загальним рівнем фізичної підготовленості. З цією метою аналізувались показники основних ру-

хів дітей ЕГ і КГ за результатами контрольних зрізів (таблиця N2).

Таблиця 2

РІВНІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ДІТЕЙ ВІКОМ
4-6 РОКІВ ДО І ПІСЛЯ ДОСЛІДНО - ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ (в %)

Етапи роботи		До експерименту			Після експерименту		
Вік	Групи	Р І В Н І					
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
4-5 р.	ЕГ	17,8	60,0	22,2	38,6	52,9	8,5
	КГ	18,0	61,5	20,5	21,5	61,5	17,0
5-6 р.	ЕГ	17,1	58,5	24,4	39,0	53,7	7,3
	КГ	16,7	58,3	25,0	22,2	61,2	16,6

З таблиці N 2 видно, що діти, які характеризуються високим рівнем довірливості поведінки, показали вищий рівень розвитку рухових умінь, навичок, якостей.

Для того, щоб одержати точніші результати з даного питання, ми вивчали кореляційні зв'язки. Дослідження ступенів зв'язку між показниками розвитку вольових і деяких фізичних якостей (між показниками ЧСС-2 під час присідань з набивним м'ячем і максимальною кількістю присідань; між максимальною силою правої руки і дальністю метання мішечка з піском та ін.) підтвердило статистично значущу залежність (r від 0,41 до 0,83). Причому в групі 5 року життя спостерігається, в основному, середній рівень кореляційних зв'язків (r від 0,38 до 0,72), а в групі 6 року життя - переважають сильні кореляційні зв'язки (r від 0,57 до 0,83).

Це пояснюється тим, що саме в п'ятирічному віці починає розвиватися воля і поки вона не сформована, результати тестових перевірок залежать головним чином від фізичних можливостей дітей. При вихованні вольових якостей головними стають вони, а не фізичні

можливості.

Таким чином, педагогічний експеримент підтвердив наявність закономірних зв'язків між розвитком вольових якостей і рівнем фізичної підготовленості дітей 4-6 років.

У висновку узагальнюються результати роботи, підводяться підсумки дослідження:

1. Ефективним засобом виховання вольових якостей у дітей 4-6 років є фізичні вправи різного спрямування і ступеня складності, оскільки при їх виконанні дитина стикається з різного роду перешкодами і труднощами.

2. У ході експериментального дослідження були виявлені вихідні рівні прояву і розвитку вольових якостей у дітей 4-6 років в умовах організованої рухової діяльності. Більшість дошкільників належать до низького і середнього рівня розвитку волі. Прояви окремими дітьми значних вольових зусиль при виконанні фізичних вправ розглядались нами як передумова оволодіння всіма дітьми вольовою поведінкою і переходу від нижчого рівня розвитку вольових якостей до вищого при цілеспрямованій виховній роботі.

3. Особливостями експериментальної методики виховання вольових якостей засобами фізичної культури є: адаптовані з урахуванням вікових психофізичних можливостей дошкільнят методики, що використовуються в практиці спортивної діяльності для визначення рівня розвитку вольових якостей; подані критерії відбору і перспективного розподілу фізичних вправ, які дозволяють впливати на вольову сферу з урахуванням закономірностей формування рухових навичок і фізичних якостей; розроблені серії рухових завдань, що складаються з комплексу фізичних вправ різної спрямованості і ступеня складності, а також систематизовані і доповнені варіантами ускладнень рухливі ігри з метою їх впливу на прояви комплексу вольових якостей.

4. Експериментальна робота підтвердила ефективність запропонованої методики виховання у дітей 4-6 років вольових якостей засобами фізичної культури. Оптимальними шляхами, що дозволяють досягти високого рівня розвитку вольових якостей у дітей експериментальної групи, є: конкретизація завдань вольового виховання відносно вікових психофізичних особливостей дітей; використання серій рухових завдань і варіантів рухливих ігор, які дозволяють з урахуванням закономірностей формування рухових навичок і фізичних якостей впливати на вольову сферу дошкільників; застосування як провідного методу вправ, а також прийомів, що створюють додаткові труднощі в процесі виконання завдань і стимулюють дітей до активного подолання цих труднощів через вольові зусилля.

5. Розвиток вольових якостей у дітей 4-6 років характеризується індивідуальними, віковими, статевими відмінностями їх прояву. Зафіксовано коливання вольових проявів конкретною дитиною відносно середнього рівня результатів виконання контрольних вправ, незначне підвищення показників у дітей старшого дошкільного віку порівняно з середнім. А також виявлено коливання показників у бік збільшення в хлопчиків у тих рухових завданнях, де треба проявити витривалість, швидкоісно - силові якості, і в дівчаток - у тих завданнях, де необхідні точність рухів, зібраність, творче вирішення проблемної ситуації.

6. Оптимальний рівень розвитку вольових якостей позитивно впливає на становлення рухової функції дошкільників. Доведено, що в дітей експериментальної групи, які мали вищий ступінь сформованості вольових якостей, показники при виконанні основних рухів були також кращими у порівнянні з контрольною групою.

Перспективи подальшого дослідження вбачаються нами у вивченні особливостей прояву вольових якостей дітей під час

самостійної рухової діяльності, пошуках шляхів наступності виховання вольової сфери на заняттях в дошкільному закладі і на уроках фізичної культури в школі.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Подвижные игры как средство формирования воли у детей дошкольного возраста //Актуальные вопросы теории и методики воспитания подрастающего поколения: Сборник научных трудов Академии педагогических наук СССР, Украинского научно - исследовательского центра идейно - политического воспитания. - Запорожье, 1990. - Вып. 3. - С. 5-6.

2. Швидче, вище, сильніше. //Дошкільне виховання.- 1990. - № 11. - С. 14-15.

3. Вимоги до планування фізичних вправ з метою виховання волі у дошкільників //Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: Збірник статей Академії педагогічних наук СРСР та Українського науково - дослідного центру ідейно - політичного виховання. - М. - Запоріжжя, 1991. - С.21.

4. О взаимосвязи развития физических и волевых качеств у детей дошкольного возраста //Совершенствование содержания и методов обучения и воспитания: Тезисы республиканской научно - практической конференции. - Бердянск, 1992. - Вып. 2. - С.15.

5. Виховання вольових якостей у процесі виконання фізичних вправ та в ігровій діяльності дітей //Шляхи удосконалення фізичного виховання дітей дошкільного віку. Збірник статей. - К.: РМК Міносвіти України, 1992. - С. 9-18.

6. Виховання сміливості у дошкільників на заняттях з фізичної культури //Оптимізація виховання і навчання дітей. Збірник тез наукових повідомлень секції дошкільного виховання. - Бердянськ, 1993; - С. 11-12.

Жува

Р Е З Ю М Е

Кот Н. А. Воспитание волевых качеств у детей дошкольного возраста средствами физической культуры.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13. 00. 01 - теория и история педагогики, Киев, 1995.

Исследовались особенности воспитания волевых качеств у детей 4-6 лет средствами физической культуры. Выявлены уровни развития и проявления волевых качеств, а также определены основные пути их воспитания у дошкольников в условиях организованной двигательной деятельности.

Ключові слова: виховання; вольові якості; засоби фізичної культури.

R E S U M E

Kot, N. A. Education of the strong-willed qualities by means of physical training for children under school age.

Dissertation for a candidate's degree of pedagogical sciences speciality 13. 00. 01 - The theory and history of Pedagogics, the Taras Shevchenko Kiev University, Kiev, 1995.

We investigate the peculiarities of the strong-willed qualities education for 4-6 age children by means of physical training.

We expose the levels of mental and physical development and the manifestations of the strong-willed qualities, as well we define the basic ways of it's education under conditions of the organised motor activity.

Ab 32.5 (5)

447816

AB 32.272

AB 32.272

Кандидатская диссертация по специальности Педагогические науки

Диссертация на соискание ученого звания кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики, Киев, 1995.

Тема диссертации: «Специфика формирования качества у детей 4-5 лет при различных формах физической нагрузки: влияние уровня развития и функционального состояния организма ребенка на основные пути их формирования». Автор: [Имя автора]

Ключевые слова: физическая нагрузка; качество; дети 4-5 лет; функциональное состояние; пути формирования.

Abstract: The study of the specific qualities by means of physical training for children under school age.

Dissertation for a candidate's degree of pedagogical sciences specialty 13.00.01 - The theory and history of Pedagogics, the Kiev University, Kiev, 1995.

Key words: The specificities of the strong - allied quality formation for 4-5 age children by means of physical training.

The study of the level of mental and physical development and the effectiveness of the physical training process in children under school age.